

A TUDOMÁNY TÖRTÉNETÉBŐL

Akvarellek az MTA Könyvtárában és a világhálón

Thomas Ender felvidéki tájképei

Thomas Ender tájképeit 1868-ban ajándékozta gróf Waldstein János a Magyar Tudományos Akadémiának. Waldstein János (1809-1876) jogi és bölcsészeti tanulmányokat folytatott. 1849-ig Budán, Bécsben és Triesztben hivatalnokoskodott. Ifjú korában Széchenyi István köréhez tartozott, elkísérte Széchenyit 1830. évi al-dunai útjára. Barátságuk tanúsága Waldstein két jól ismert Széchenyi-karikatúrája is. Waldstein gróf az 1850-es években bekapcsolódott a gazdasági életbe; a folyószabályozásban és a vasútépítésben vállalt szerepet. Működésének fontos terepe a műpártolás, maga is műkedvelő festő. 1868 márciusától az Akadémia igazgatósági tagja. Amikor 1868. május 8-án kelt levelében az Ender-akvarelleket az Akadémiának adományozta, az a meggyőződés vezette, hogy a képzőművészet befolyásolja a közművelődést, előmozdítja a polgárosodást.

A négy tékában elhelyezett Ender-vízfestményeket Waldstein- gyűjtemény néven sorolták be az Akadémia Könyvtárának állományába. A gyűjtemény 1954 körül került a Könyvtár Kézirattárába; jelzete: Ms 4409.

Az akvarellek mestere, Thomas Ender (1793-1875) a bécsi Szent Anna Művészeti Akadémián tanult. [Ikertestvére, Johann Nepomuk Ender (1793-1854) festette a Magyar Tudományos Akadémia allegóriáját.] Thomas Ender, aki 1837 és 1851 között a bécsi képzőművészeti akadémián a tájképfestészet professzora volt, festőként beutazta a Habsburg Monarchia minden országát és tartományát. 1817-ben Brazíliában is járt a Leopoldine főhercegnőt elkísérő osztrák természettudományos expedíció tagjaként. Az 1830-as években János főhercegnek (1782-1859), a grazi múzeum megalapítójának udvari festője volt. Ez idő alatt ismerkedett meg Magyarországgal. 1837-ben részt vett János főherceg krími utazásán; a - részben a Dunán tett - hajóúton készített képei önálló kötetben jelentek meg a Hartleben kiadónál. Ender főként a természeti különlegességek, geológiai képződmények, hegyek, várromok ábrázolásában tűnt ki. Kortársai természetábrázolásának pontosságát, kitűnő megfigyelőképességét emelték ki.

Ender már nyugdíjasként kísérte el Heinrich fiát, aki vasútépítő mérnök volt, a Felvidékre, ahol 1860-61-ben a kassa-oderbergi vasútvonal előkészítő munkái folytak. Minden bizonnyal ekkor készültek a felvidéki várakat, városokat, hegyvidéki tájakat ábrázoló - a Waldstein-gyűjteményt alkotó - akvarelljei. A gyűjtemény létrejöttének körülményeiről nincsenek adataink, bizonyos azonban, hogy a Felvidéken készült képek csaknem teljes

számban a Waldstein-gyűjteménybe kerültek. Ender életművének ez a része alig ismert, a szakirodalom egy része nem is említi.

A felvidéki akvarelleket is a Thomas Endertől megszokott józan természetlátás és pontos ábrázolás jellemzi. Jó néhány képen ceruzavázlatban maradtak emberalakok, állatok és más finom részletek. Az akvarell szélére Ender németül felírta a kép címét vagy

tárgyát, esetleg a hegycsúcsok, a távoli falvak vagy az uradalom tulajdonosának nevét és egy vagy több sorszámot.

The screenshot shows a web browser window with a menu bar (File, Edit, View, Go, Communicator, Help) and a toolbar. The page content is organized into two columns:

- Left Column (List of items):**
 - 6.1 Vágtapolca környéke (337 x 480 mm, MTAJK, Ms 4409/58)
 - 6.2 A vágtapolcai Sina-kastély (301 x 468 mm, MTAJK, Ms 4409/59)
 - 6.3 Vágmedve, a háttérben Vágtapolcával (351/345 x 543/536 mm, MTAJK, Ms 4409/60)
 - 6.4 Gbellán kelet felől (344 x 486/481 mm, MTAJK, Ms 4409/61)
 - 6.5 Gbellán látképe, a háttérben Sztrecsnó vára (309 x 488 mm, MTAJK, Ms 4409/62)
 - 6.6 Gbellán, a Zehy-kastély homlokzata (299 x 467 mm, MTAJK, Ms 4409/63)
 - 6.7 Nyáry Lőrinc kúriája Gbellán mellett (299 x 466 mm, MTAJK, Ms 4409/64)
 - 6.8 Nyáry Esmáuel kúriája Gbellán mellett (298 x 466 mm, MTAJK, Ms 4409/65)
- Right Column (Item 6.11):**
 - 6.11 Óvár romjai szemből, a Vág bal partjáról**
 - Ceruzá, akvarell, papír, 352 x 273 mm
 - J.n., felirat j.l.: 52, verszó b.l.: 52, k.l.: Óvár an der Waag
 - Felirat a hordozó kartonon b.l.: Óvár Vág bal partjáról
 - MTA Könyvtára, Kéziratár, Ms 4409/72
 - Terkép: I**
 - Leírás:** Óvár a Vág jobb partján, kevéssel Sztrecsnó felett. Itt is élénk a forgalom a vizen. - Óvár / Starhrad romjai a sztrecsnói völgy felett, kopár hegyen emelkednek. A vár építésének ideje nem ismert. I. Ulászló Szentmihályi Pongrácnak zálogosította el, Mátyás király pedig örökösének, a Pongrácz családnak adományozta. A birtokosok elhanyagolták a 18. század közepén még lakott várat, így az alig száz év múlva már romokban hevert. A vár alatti Sztrecsnói völgyben magas hegyek, kősziklák közé szorítva vágat a Vág. A Vág bal partján néhol együttes, néhol háromlépcsős utat vágat a folyó fölötti partszakaszba. Az egész völgy mintegy 2 mérföld hosszú, s itt minden természeti szépség együtt látható. A völgy közepén egy nagy kőszikla emelkedik, még inkább összeszorítva a folyó medrét. A tutajosok jól ismerték ezt a sziklát és veszélyessége miatt bezna skalának, "veszett sziklának" hívták. Közvetlenül mellette található a Margia-szikla, amelyet arról a lányról neveztek el, akit a monda szerint mostohaanyja taszított le innen a Vág huragos hajói közé. - Bibliográfia: Kerekes, Krickel, Lovcsányi, Medgyánszky 1844, Medgyánszky 1981, Pechány, Szombathy 1979, Sztrecsnó 1858a. - A Vág, lásd:
 - Olvasmány**

"A Vág mentén Sztrecsnóig és a Vrátna völgyében" útszakasz képei (baloldalt) és a kiválasztott 6.11 kép és adatai, leírása (jobboldalt)

A gyűjteményben a különböző méretű képeket egységes méretű (550 × 657 mm) hordozó kartonokra montírozták, felhajtható módon. Így a rajzlapok hátoldalán lévő összesen 24 vázlat is megtekinthető. A 220 karton mindegyikén nyomtatva ott áll: Waldst. Gyűjt., tintával pedig a kép sorszáma és magyar címe. Ugyanez a kéz írta a képek négy listáját a négy nagy mappa tartalmáról, valamint Waldstein gróf ajándékozó levelét.

A most feldolgozott és világhálóra vitt gyűjtemény nagy művészi és történelmi értékű. A képek digitalizálásával, az elektronikus tárolással és megjelenítéssel lehetővé válik, hogy a világháló használói a gyűjtemény teljes anyagában

gyönyörködhessenek, amire egyébként nem lenne lehetőség, mert a képek elhelyezése és állományvédelmi szempontok miatt az eredetiek megtekintése nem lehetséges. A képanyag ezen kívül forrásértékű is; a fényképezés elterjedése előtt ad nagyon pontos képet a várromok korabeli állapotáról, a hegyi tájakról, kastélyokról, városokról.

A világháló multimédiás közege sokféle módon teszi lehetővé képzőművészeti alkotások, illetve azok reprodukcióinak bemutatását. Az ilyen tárgyú helyek a hálón már a kezdeti időben is megtalálhatók voltak, de mára a választék már e területen is áttekinthetetlenül bőséggé vált. E sokféleségből a következő típusokat érdemes említenünk: a képzőművészeti múzeumok honlapjai, a többnyire amatőrök által készített virtuális múzeumok, a művészettörténetet oktató egyetemek és professzoraik honlapjai, az aukciós galériák honlapjai és adatbázisai, a kortárs művészek saját honlapjai, valamint a háló művészeti pontjai közötti eligazodást segítő helyek.

Az e területen végzett saját munka eddig elsősorban virtuális múzeumok létrehozására irányult. Ennek eredményeképpen alakult ki a Képzőművészet Magyarországon című gyűjtemény (<http://www.kfki.hu/keptar/>) a 12-20. századi alkotások bemutatására, jelenleg 3500 képpel illusztrálva. A Web Művészeti Galéria (<http://www.kfki.hu/~arthp/>) az európai képzőművészet 13-18. századi alkotásait mutatja be, 7000 képpel. A munka ezek folyamatos bővítésén túlmenően három irányban halad tovább:

Forrásértékű új anyagok tudományos igényű közzététele a világhálón, azt új típusú publikációs közegnek tekintve, és élve az általa nyújtott adottságokkal. Ennek példája az Ender-akvarellek feldolgozása.

Ténylegesen megrendezendő képzőművészeti kiállítások előtanulmányaként virtuális kiállítások készítése, amelyek tartalmazzák a kiállítási anyagot, a katalógust és a kapcsolódó tanulmányokat. Ennek példájaként a Magyar Nemzeti Galéria 2001-ben rendezendő, az 1920-as évek neoklasszicista festészetével foglalkozó kiállításának virtuális modellezése szolgál (<http://www.kfki.hu/keptar/neoklass/index.html>).

A már létrehozott virtuális múzeumok "hálózati tankönyvvé" fejlesztése. Ezen a téren a Web Művészeti Galéria haladt jelentősen előre, több amerikai egyetemen már használják, részben tanári tanácsra, részben hallgatói kezdeményezésre.

Az Ender-akvarellek bemutatása során alkalmaztuk mindazokat a technikai fejlesztéseket és gyakorlati tapasztalatokat, amelyeket a virtuális múzeumokkal szereztünk. Technikai újdonságként megnevezhető a képek méretének változtatását lehetővé tevő képnéző, a keresőrendszer, valamint a JPEG képformátum sajátosságaira épülő automatizált weblap-előállítás. A felhasznált gyakorlati tapasztalatok közül a legfontosabb, hogy az ilyen témák iránt érdeklődő nézők előnyben részesítik az áttekinthető szerkezetű, könnyen kezelhető, egyszerű bemutatást - a sokszínű csillogó, animált, de a bemutatott alkotásokról a figyelmet elterelő megjelenítéssel szemben.

A világhálón az akvarelleket az ábrázolt tájak földrajzi elhelyezkedése szerinti sorrendben mutatjuk be, először a Vág mentén felfelé haladva, majd a Hernád völgyétől a Szepességen át a Dunajec áttöréséig, aztán a Magas-Tátra tájain, végül Eperjestől a Bodrog mellékvizei mentén Ungváron át Sárospatakig. A tájékozódást öt térkép segíti. A képek más csoportosításban és sorrendben is megtekinthetők. A keresőrendszerrel a képeket a hozzájuk rendelt tárgyszavak vagy a kísérőszövegükben előforduló szavak, szövegrészek alapján lehet kiválasztani. A kép adatai: címe, mérete és feliratai után röviden leírjuk, hogy mi látható a képen. Majd - hogy kívánság szerint lehessen előhívni, többnyire elkülönítve - ismertetjük az adott tájegységet és az ábrázolt város, várrom, kastély történetét, nagyjából a képek keletkezésének idejéig, a 19. század második feléig. A mellékelt bibliográfia további tájékozódásra ad lehetőséget. A képek és a hátoldali vázlatok különböző nagyításban a teljes ablakban is megjeleníthetők. Céljainknak megfelelően és az adott vidékek lakóira és történelmére tekintettel minden ismertető és útbaigazító szöveg magyar, szlovák, német vagy angol nyelven olvasható. Megadtuk a földrajzi nevek különböző nyelvű alakjait.

A webhely elérhető az MTA Könyvtára honlapjáról: <http://w3.mtak.hu> vagy közvetlenül a <http://ender.mtak.hu> címen. Tartalmát és használatát másutt részletesebben leírtuk. A Waldstein-gyűjtemény feldolgozását, digitalizálását és bemutatását a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta millenniumi pályázat keretében. A munka az 1825-ben alapított Magyar Tudományos Akadémia és az Akadémia 1826-ban alapított Könyvtárának 175 éves jubileumára, valamint Thomas Ender halálának 125. évfordulójára készült.

Krén Emil - Mázi Béla - Rozsondai Béla

IRODALOM

1 Körmendy Kinga - Rozsondai Béla: A Waldstein-gyűjtemény.

2 Webhely: <http://ender.mtak.hu>

3 Krén Emil: Képzőművészeti gyűjtemények a világhálón. Magyar Tudomány, 1998, 2. sz. 239-253.

4 Mázi Béla - Rozsondai Béla: Thomas Ender felvidéki tájképei az MTA Könyvtárában és a világhálón. Magyar Könyvszemle, 2000, 3. sz. 395-401.

5 Szabó Júlia: Thomas Ender. Webhely: <http://ender.mtak.hu>